

Ewa WYSOCKA

ORCID: 0000-0003-0298-3234. Prof. zw. dr hab., Uniwersytet Opolski, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Nauk Pedagogicznych, ul. Oleska 48, 45-052 Opole;
e-mail: ewa-wysocka@hot.pl

data złożenia tekstu do Redakcji DI: 10.05.2024; data wstępnej oceny artykułu: 15.05.2024

MŁODZIEŻ A COVID-19. POTENCJALNE ZNACZENIE FORÓW SPOŁECZNOŚCIOWYCH DLA FUNKCJONOWANIA PSYCHOSPOŁECZNEGO MŁODEGO POKOLENIA

YOUNG PEOPLE AND COVID-19. THE POTENTIAL IMPORTANCE OF SOCIAL MEDIA FORUMS FOR THE PSYCHOSOCIAL FUNCTIONING OF THE YOUNG GENERATION

W związku z powstaniem Internetu.... Powstaje sieć połączeń, która myśli. Ludzie łączący się przez Internet zaczynają w zupełnie nowy sposób tworzyć jakąś nową jakość i nikt dokładnie nie wie, co z tego wyniknie. Na pewno czeka nas jeszcze wiele niespodzianek – miłych i tych nieszczególnych¹.

Słowa kluczowe: młode pokolenie, Internet, media społecznościowe, COVID-19, poczucie alienacji, poczucie izolacji, poczucie bezradności, poczucie bezsensu.

Keywords: young generation, Internet, social media, COVID-19, sense of alienation, sense of isolation, sense of helplessness, sense of senselessness.

Streszczenie

Artykuł opiera się na dwóch badaniach, w których sprawdzano potencjalną rolę korzystania z Internetu i mediów społecznościowych w odczuwaniu alienacji i jej wymiarów przed pandemią COVID-19 i w jej trakcie. W obu badaniach wykorzystano kwestionariusz alienacji-integracji autorstwa Krystyny Kmiecik-Baran. Pozwala on mierzyć poziom ogólnego poczucia alienacji oraz pięć jej wymiarów: poczucie anomii vs. ładu społecznego; poczucie bezsensu vs. sensu; poczucie

¹ T. Niwiński, *My, czyli jak być razem*, Złote Myśli, Gliwice 2010, s. 180.

bezradności vs. zaradności; poczucie samowyobcowania vs. autonomii; poczucie izolacji vs. integracji. Znaczące różnice w obu badaniach (wzrost) stwierdzono jedynie w dwóch wymiarach: w poczuciu izolacji vs. integracji oraz w poczuciu bezradności vs. zaradności.

Abstract

This article is based on two studies that examined the potential role of social media use in feelings of alienation and its dimensions, before and during the COVID-19 pandemic. Both studies used the alienation-integration questionnaire by Krystyna Kmiecik-Baran. It allows to measure the level of the general feeling of alienation and its five dimensions: sense of anomie vs. social order; sense of senselessness vs. sense of meaning in life; feeling of helplessness vs. resourcefulness; feeling of self-estrangement vs. autonomy; feeling of isolation vs. integration. Significant differences in both studies (increase) were found only in two demensions: sense of isolation vs. integration and with a sense of helplessness vs. resourcefulness.

Powszechnie dzisiaj mówi się o istotnej dysfunkcjonalności relacji społecznych wynikającej z częściowego przeniesienia życia do Internetu spowodowanego pandemiczną izolacją społeczną oraz jej skutkach dla rozwoju młodego pokolenia. Sytuacja ta nie pozostała też bez znaczenia dla psychospołecznego funkcjonowania niektórych grup społecznych, szczególnie tych cyfrowo wykluczonych i deklarujących poczucie samotności, izolacji i wyobcowania, a więc w znaczącym stopniu odnosi się to do osób starszych. Młode pokolenie oswojone ze światem cyfrowym zdaje się lepiej znosić skutki pandemicznej izolacji, czyli wymuszonego dystansu społecznego. Wyniki badań nie są jednak jednoznaczne i tak naprawdę nie jesteśmy w stanie określić, czy rosnący trend w obszarze zaburzeń psychospołecznych wśród młodego pokolenia jest następstwem stosunkowo krótkiego okresu izolacji społecznej, czy jest wynikiem ogólnej tendencji do przenoszenia życia w świat wirtualny, będącej skutkiem społecznej alienacji młodego pokolenia pozbawionego wsparcia społecznego i ideologicznego w grupach pierwotnych, głównie w rodzinie i w szkole. Artykuł, bazując na wybranych doniesieniach naukowych, stanowi próbę częściowej odpowiedzi na pytanie o potencjalne źródło rosnącego poziomu zaburzeń rozwojowych młodego pokolenia, co dosyć często dzisiaj przypisywane jest pandemicznemu przeniesieniu wielu obszarów życia do Internetu.

Wstęp. COVID-19 i jego spodziewany wpływ na funkcjonowanie psychospołeczne młodego pokolenia

Era COVID-19, choć bezpośrednie zagrożenia pandemiczne są już mniej ciekawe dla badaczy, wciąż jednak budzi zainteresowanie związane z potencjalnymi długofalowymi konsekwencjami dla zdrowia psychicznego i funkcjonowania społeczeństw i ich specyficznych podgrup. Młode pokolenie – czyli dzieci

i młodzież oraz młodzi dorośli – wydają się (oprócz osób starszych, w dużym stopniu cyfrowo wykluczonych, doświadczających poczucia samotności) grupą najbardziej zagrożoną ze względu na specyfikę ich rozwoju psychicznego, emocjonalnego i społecznego. Na całym świecie widzimy zatem rosnące obawy dotyczące skutków pandemii dla zdrowia psychicznego i dobrostanu społecznego, co wiązane jest z zaistniałymi ograniczeniami w bezpośrednich społecznych relacjach/kontaktach będących wynikiem pandemii, która większość interakcji międzyludzkich przeniosła do środowisk internetowych, na platformy społecznościowe typu Twitter, Instagram, Facebook, a także do aplikacji tzw. kontaktów błyskawicznych, np. Facebook, Messenger, WhatsApp, WeChat czy Telegram, co szczególnie widoczne jest w krajach rozwiniętych². To one coraz częściej i w coraz większym stopniu stanowią zaczynają główne środki komunikacji międzyludzkiej³, choć przyznać musimy, że nie jest to jedynie skutek pandemii, ale ogólny trend widoczny od dłuższego czasu, szczególnie w środowiskach ludzi młodych. Może właśnie dlatego część spodziewanych negatywnych skutków pandemii wśród młodych członków społeczeństwa i czynnych zawodowo nie jest rejestrowana w badaniach dotyczących tych grup społecznych, a widoczne są one w środowisku osób starszych, częściowo wykluczonych cyfrowo lub deklarujących poczucie samotności oraz powiązanego z nim poczucia alienacji. Dla młodych ludzi świat cyfrowy jest ich środowiskiem naturalnym i punktem odniesienia dla tworzenia własnej tożsamości bądź też skupiania się w grupach funkcjonujących bardziej naturalnie w środkach stworzonych przez nowe technologie, a dzielających wspólną tożsamość,

² M. Brown, S.G. Young, D.F. Sacco, *Competing motives in a pandemic: Interplays between fundamental social motives and technology use in predicting*, „Computers in Human Behavior” 2021, v. 123; R. Latikka, A. Koivula, R. Oksa, N. Savela, A. Oksanen, *Loneliness and psychological distress before and during the COVID-19 pandemic: Relationships with social media identity bubbles*, „Social Science & Medicine” 2022, v. 293; R.J. McQuaid, S.M.L. Cox, A. Ogunlana, N. Jaworska, *The burden of loneliness: Implications of the social determinants of health during COVID-19*, „Psychiatry Research” 2021, v. 296; C. Moreno, T. Wykes, S. Galderisi, M. Nordentoft, N. Crossley, N. Jones, M. Cannon, C.U. Correll, L. Byrne, S. Carr, E.Y.H. Chen, P. Gorwood, S. Johnson i in., *How mental health care should change as a consequence of the COVID-19 pandemic*, „The Lancet Psychiatry” 2020, 7 (9); A. Oksanen, M. Kaakinen, R. Latikka, I. Savolainen, N. Savela, A. Koivula, *Regulation and trust: 3-month follow-up study on COVID-19 mortality in 25 European countries*, „JMIR Publ. HealthSurveill” 2020, 6 (2); B. Wu, *Social isolation and loneliness among older adults in the context of COVID19: a global challenge*, „Global Health Research Policy” 2020, 5 (1).

³ R.J. Limaye, M. Sauer, J. Ali, J. Bernstein, B. Wahl, A. Barnhill, A. Labrique, *Building trust while influencing online COVID-19 content in the social media world*, „The Lancet Digital Health” 2020, 2 (6); S.F. Tsao, H. Chen, T. Tisseverasinghe, Y. Yang, L. Li, Z.A. Butt, *What social media told us in the time of COVID-19: a scoping review*, „The Lancet Digital Health” 2021, 3(3).

np. zawodową⁴. Wiele obecnie prowadzonych badań w odpowiedzi na tę nową sytuację w życiu społecznym ludzi odnosi się właśnie dlatego do analizy roli zaangażowania w mediach społecznościowych w doświadczaniu samotności, wyobcowania i związanego z tym cierpienia psychicznego⁵, torujących drogę depresji, zaburzeniom psychicznym, zaburzeniom osobowości czy zachowaniom suicydalnym.

Młode pokolenie w świecie cyfrowym

O młodym pokoleniu naukowcy i publicyści mówią dzisiaj różnie, a więc: pokolenie stracone, pokolenie przegranych, pokolenie bez skrzydeł, pokolenie z chroniczną potrzebą blasku czy dzieci niepewności i niepokoju w nieprzewidywalnym i nieprzyjaznym dla nich świecie. Mówimy też o pokoleniu zagubionym, ale zapewne nie w świecie cyfrowym, który jest ich naturalnym światem, jednak światem deficytowym, w którym relacje wirtualne zastępują naturalne i niezastępowalne bezpośrednie więzi międzyludzkie. Być może dlatego wiele z przewidywanych negatywnych skutków covidowego przeniesienia życia do Internetu w młodym pokoleniu jest mniej widoczne niż się spodziewaliśmy. Wydaje się, że pandemia, niewątpliwie dotykając świat młodych, jednak dokonała się silniej w innych wymiarach niż społeczne wyobcowanie charakterystyczne dla pandemicznego funkcjonowania świata społecznego. Wymaga to jednak potwierdzenia. Pokolenie⁶ cyfrowe, inne od wcześniejszych, pokazuje swe nowe oblicze, które jednak nie jest ani jednorodne, ani jednoznacznie i jednowymiarowo zagrożone. Od dawna wiemy, że ogromny, a może obecnie największy, wpływ na rozwój i kształtowanie się wzorów życia młodego pokolenia mają zmienne związane z dostarczaniem stymulacji, a więc: ekscytacja, ryzyko i przemoc, które przenoszone i nawet promowane są przez środki masowego

⁴ M. Kaakinen, A. Sirola, I. Savolainen, A. Oksanen, *Shared identity and shared information in social media: development and validation of the identity bubble reinforcement scale*, „Media Psychology” 2020, 23 (1).

⁵ R. Latikka, A. Koivula, R. Oksa, N. Savela, A. Oksanen, *Loneliness and psychological distress...*

⁶ Pokolenie to *zbiór społeczny utożsamiany z określoną kategorią wiekową jednostek danego miejsca i czasu*, zob. W. Wrzesień, *Jednostka – rodzina – pokolenie: studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003, s. 15. Byt zależny od zmian i wydarzeń cywilizacyjnie znaczących, ale różniący się stylami życia, choć na plan pierwszy wybija się ten związany i budowany na bazie funkcjonowania w sieci; por. E. Wysocka, *Doświadczanie życia w młodości – problemy, kryzysy i strategie ich rozwiązywania*, Wyd. UŚ, Katowice 2009/2010.

przekazu⁷. Pokolenie kolekcjonowania wrażeń powstało dzięki medialnie propagowanej maksymalizacji doznań stanowiących odpowiedź na dążenie do przyjemnościowego stylu życia lub choćby wypełnionego nawet negatywnymi, ale jednak wrażeniami⁸. Nowe media stanowią jednakże jedynie zastępczy środek zaspokajania potrzeb, a jednocześnie ważne źródło zmian stylu życia młodzieży, zmieniając sferę relacji międzyludzkich (głównie telefon komórkowy i Internet), oddziałując na ich jakość, czyli czyniąc je bardziej anonimowymi, przedmiotowymi i zdecydowanie mniej autentycznymi. Martin E.P. Seligman⁹ wskazuje, że epidemia depresji w młodym pokoleniu jest wynikiem deficytu osobowych i świadomościowych, a jednocześnie bezpośrednich relacji międzyludzkich. Można założyć, że tym samym rodzi się konieczność przeniesienia ich w świat wirtualny, który jednak zawsze będzie światem zastępczym, więc generującym deficyty rozwojowe młodego pokolenia. Wynika stąd jedno, że choć młode pokolenie oswoiło i przyjęło świat wirtualny jako własny, to jednak konsekwencją tego stanu rzeczy musi być doświadczanie osamotnienia w świecie realnym, zagubienie tożsamościowo-ideologiczne młodych ludzi, którzy coraz częściej nie są wolni od lęków, niepokojów, samotności i poczucia społecznego wyobcowania oraz braku poczucia wsparcia społecznego i ideologicznego. Alienacja jako synonim wyobcowania i społecznej izolacji stanowi poczucie separacji osoby od jej społecznej rzeczywistości, wiążąc się z utratą łączności z grupą przynależności czy społeczeństwem, co zwykle jest wynikiem poczucia bezradności czy utraty własnej tożsamości¹⁰. W rezultacie można sprowadzić poczucie alienacji do przekonania osoby, że pewne ważne dla niej obszary świata są dla niej obce i nie pozwalają na realizację jej potrzeb, głównie o charakterze społecznym, przynależnościowym, co wiąże się z poczuciem osamotnienia i samotności. Samotność bowiem odnosi się głównie do subiektywnie nieprzyjemnego doświadczenia, które wynika z postrzeganego niedoboru w relacjach spo-

⁷ R. Brown, *Procesy grupowe. Dynamika wewnątrzgrupowa i międzygrupowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

⁸ Z. Melosik, *Młodzież a przemiany kultury współczesnej* [w:] *Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości*, red. R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław 2005; B. Wojcieszke, *Nie rób drugiemu, co tobie niemiłe*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2011.

⁹ M.E.P. Seligman, *Optymizmu można się nauczyć. Jak zmienić swoje myślenie i swoje życie*, „Media Rodzina”, Poznań 1996; M.E.P. Seligman, *Authentic happiness: using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*, Free Press, New York 2002; M.E.P. Seligman, *Psychologia pozytywna* [w:] *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, red. J. Czapiński, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2004.

¹⁰ Por. K. Olechnicki, P. Załęcki, *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 1999.

łecznych¹¹. W wielu badaniach, w których wykorzystano przekrojowe zbiory danych, akcentowano zwiększone poczucie samotności, w tym samotności emocjonalnej, podczas pandemii COVID-19¹². Nie da się ukryć jednak, że w niektórych badaniach nie wykryto wzrostu poczucia samotności i alienacji w populacji generalnej, a jedynie w niektórych podgrupach, osób starszych, osamotnionych i młodzieży o osobowości ekstrawertycznej, wówczas gdy obowiązywała zasada dystansu społecznego¹³. W badaniach podłużnych, których celem było sprawdzenie roli korzystania z mediów społecznościowych w odczuwaniu samotności i cierpienia psychicznego przed pandemią i w jej trakcie w społeczeństwie fińskim (badania w latach 2017–2020 oraz 2019–2021), wielopoziomowa analiza regresji z efektami mieszanymi wykazała, że samotność nie wzrosła w populacji Finlandii podczas pandemii COVID-19, co wiązano z zaangażowaniem w mediach społecznościowych określonych grup społecznych, ale towarzyszące samotności (poczuciu izolacji, alienacji, wyobcowania) cierpienie psychiczne wzrosło wyraźnie jedynie wśród osób samotnych, ale nie wśród aktywnych zawodowo. Założenie, że zaangażowanie w aktywność w mediach społecznościowych powoduje ogólnie niższy poziom stresu psy-

¹¹ L.A. Peplau, D. Perlman, *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy: Perspectives on loneliness*, New York 1982.

¹² M.E. Beutel, N. Hettich, M. Ernst, G. Schmutzer, A.N. Tibubos, E. Braehler, *Mental health and loneliness in the German general population during the COVID-19 pandemic compared to a representative pre-pandemic assessment*, „Scientific Reports” 2021, 11(1); F. Bu, A. Steptoe, D. Fancourt, *Loneliness during a strict lockdown: trajectories and predictors during the COVID-19 pandemic in 38,217 United Kingdom adults*, „Social Science & Medicine” 2020, 265; F. Bu, A. Steptoe, D. Fancourt, *Who is lonely in lockdown? Cross-cohort analyses of predictors of loneliness before and during the COVID-19 pandemic*, „Public Health” 2020, 186; E. Cohn-Schwartz, A. Vitman-Schorr, R. Khalaila, *Physical distancing is related to fewer electronic and in-person contacts and to increased loneliness during the COVID-19 pandemic among older Europeans*, „Quality of Life Research” 2021 [<https://doi.org/10.1007/s11136-021-02949-4>]; J.M. Groarke, E. Berry, L. Graham-Wisener, P.E. McKenna-Plumley, E. McGlinchey, C. Armour, *Loneliness in the UK during the COVID-19 pandemic: cross sectional results from the COVID-19 psychological wellbeing study*, „PLoS One” 2020, 15 (9); P.G. van der Velden, P. Hyland, C. Contino, H.-M. von Gaudecker, R. Muffels, M. Das, *Anxiety and depression symptoms, the recovery from symptoms, and loneliness before and after the COVID-19 outbreak among the general population: findings from a Dutch population-based longitudinal study*, „PLoS One” 2021, 16 (1).

¹³ P. Alt, J. Reim, S. Walper, *Fall from grace: increased loneliness and depressiveness among extraverted youth during the German COVID-19 lockdown*, „Journal of Research on Adolescence” 2021, 31 (3); T. Hansen, T.S. Nilsen, B. Yu, M. Knapstad, J.C. Skogen, Ø. Vedaa, R.B. Nes, *Locked and lonely? A longitudinal assessment of loneliness before and during the COVID-19 pandemic in Norway*, „Scandinavian Journal of Public Health” 2021 [Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/14034948219937111>]; M. Luchetti, J.H. Lee, D. Aschwanden, A. Sesker, J.E. Strickhouser, A. Terracciano, A.R. Sutin, *The trajectory of loneliness in response to COVID-19*, „American Psychologist” 2020, 75 (7).

chicznego podczas pandemii, zostało pozytywnie zweryfikowane, ale jednocześnie potwierdzono także, że nie dotyczy to osób samotnych. Sugeruje to, że postrzegana i odczuwana samotność może być czynnikiem ryzyka przedłużających się negatywnych skutków pandemii dla zdrowia psychicznego, ale zaangażowanie w media społecznościowe może zapewnić osobom czy grupom znaczące zasoby społeczne w okresie dystansu społecznego, jednak nie jest czynnikiem chroniącym przed doświadczeniem cierpienia psychicznego, poczucia wyobcowania i alienacji jednostki lub grupy, które postrzegają siebie jako osoby samotne. Częściej rejestrujemy tę zależność wśród osób starszych w większym stopniu cyfrowo wykluczonych, a więc niefunkcjonujących w ogóle lub w niewielkim stopniu na forach społecznościowych.

Założenia teoretyczno-metodologiczne badań i analiz własnych

Badania dotyczyły poczucia alienacji i jej różnych wymiarów doświadczanych przez młode pokolenie. Mając do dyspozycji wyniki badań sprzed pandemii¹⁴, podjęto w ramach prowadzonych seminariów dyplomowych badania, częściowo w trakcie, ale głównie po okresie izolacji warunkowanej pandemią, dokonując porównania rezultatów badawczych, które dzieli czasowo ponad dekada. W badaniach sprzed dekady brali udział uczniowie szkół gimnazjalnych z województwa śląskiego i małopolskiego, w wieku 13–16 lat ($N=200$, w tym $N_{(dz)}=91$, $N_{(ch)}=109$). W badaniach późniejszych (ze względu na pandemiczną izolację) wykorzystano dane pozyskane z grup internetowych dostępnych na portalach społecznościowych, a także zastosowano metodę doboru próby tzw. „kuli śnieżnej” (o niemal analogicznym rozkładzie wieku, głównie z terenu województw śląskiego i małopolskiego, incydentalnie opolskiego)¹⁵. Wyniki zbierano w latach 2021–2022 ($N=195$; w tym $N_{(dz)}=121$, $N_{(ch)}=74$)¹⁶.

Celem badań była zatem analiza hipotetycznych konsekwencji izolacji pandemicznej dla rozwoju młodego pokolenia w obszarze doświadczania poczucia

¹⁴ B. Ostafińska-Molik, *Zagubienie młodzieży – samotne dryfowanie w strumieniu społecznych interakcji* [w:] *Dzieci i młodzież w niegościnnym świecie. Zagrożenia rozwojowe i społeczne*, red. E. Wysocka, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2012.

¹⁵ Dobór próby miał zatem charakter incydentalny warunkowany dostępnością i zgłaszaniem się do badań (grupy internetowe, np.: „Matura 2021”, „Pomoc w lekcjach i pracach domowych”; rozprowadzanie ankiet wśród znajomych seminarzystów i ich znajomych).

¹⁶ Widoczny jest inny rozkład prób ze względu na zmienną płci, co stanowić może też czynnik warunkujący jakość uzyskanych wyników.

alienacji i jej wymiarów, dokonana na podstawie porównania wyników dwóch badań realizowanych dekadę przed pandemią oraz w trakcie jej trwania.

Mam świadomość, że wymuszony pandemiczny dystans społeczny może być jedynie zmienną pośredniczącą (mediatorem, moderatorem) w ewokowaniu zmian w poczuciu alienacji i wiele innych czynników może być tu bardziej znaczących. Kierowano się jednak założeniem wynikającym z przytoczonych wcześniej badań, a więc mniejszego znaczenia izolacji dla funkcjonowania grup oswojonych ze światem wirtualnym (głównie fora społecznościowe), a do takich niewątpliwie należą dzieci i młodzież. Wyniki badań nie mają też charakteru generalizacji ze względu na niereprezentatywność pozyskanych danych (w obu badaniach), a jedynie pozwalają na wstępne ustalenia stanowiące podstawę prowadzenia dalszych poszerzonych populacyjnie badań, a w zasadzie potwierdzenia ich sensowności związanej ze skonstruowaniem modelu zmiennych mających znaczenie dla procesu alienacji młodego pokolenia.

Do wstępnych ustaleń, wymagających jak wskazałam dalszych badań, wykorzystano dane uzyskane za pomocą *Kwestionariusza poczucia alienacji* Krystyny Kmiecik-Baran¹⁷ skonstruowanego na podstawie teorii poczucia alienacji Melvina Seemana¹⁸. Narzędzie pozwala określić ogólny poziom doświadczanej alienacji i pięciu jej wymiarów: poczucia anomii vs. ładu społecznego¹⁹; poczucia bezsensu vs. sensu²⁰; poczucia bezradności vs. zaradności²¹; poczucia samo-

¹⁷ K. Kmiecik-Baran, *Poczucie alienacji. Treść i charakterystyka psychometryczna*, „Przeгляд Psychologiczny” 1993, t. XXXVI, 4, s. 461–480; K. Kmiecik-Baran, *Poczucie alienacji: destruktywne i konstruktywne sposoby minimalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1995.

¹⁸ M. Seeman definiuje alienację jako *oderwanie podmiotu od takich obszarów rzeczywistości społecznej jak: wartości, normy społeczne, własne poglądy, własne zachowanie*; M. Seeman, *On the meaning of alienation*, „American Sociological Review” 1959, 24 s. 783–791; por. K. Kmiecik-Baran, *Młodzież i przemoc. Mechanizmy socjologiczno-psychologiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000, s. 53.

¹⁹ *Poczucie anomii vs. ładu społecznego*. Poczucie anomii to przekonanie, że społeczne normy przestały obowiązywać, a ich przestrzeganie uniemożliwia osiąganie osobistych celów, zaś poczucie ładu społecznego wyznacza przekonanie o obowiązywaniu norm społecznych, jasnych i spójnych, których przestrzeganie służy osiągnięciu celów jednostki.

²⁰ *Poczucie bezsensu vs. sensu* odnosi się bezpośrednio do wyznaczenia tego, czy osoba posiada skryzalizowane poglądy na świat i życie oraz świadomość, co jest dla niej ważne (lub ich nie posiada), wiąże się z wymiarem aksjologicznym własnego istnienia i posiadania swego kręgosłupa moralnego.

²¹ *Poczucie bezsilności (bezradności) vs. zaradności*. Pierwsze mierzy przekonania na temat tego, czy osoba (i na ile) potrafi dzięki podejmowanym przez siebie działaniom osiągnąć zamierzone cele, na ile jej dążenia są efektywne i w jakim zakresie oraz czy przypisuje zdarzeniom działanie losu (przypadku), czy raczej wierzy we własną aktywność i efektywność, a także wyznacza sposób postrzegania świata, a więc jego sensowność, przewidywalność i wiarę w możliwość zapanowania nad nim. Drugie wiąże się z cechami przeciwnymi.

wyobcowania vs. autonomii²²; poczucia izolacji vs. integracji²³. Warto zauważyć, że sposób radzenia sobie z alienacją może być destruktywny i obejmować formy zachowania, które szkodzą osobie, jej rozwojowi i naruszają mniej lub bardziej bezpośrednio społeczny porządek (np. uzależnienia – alkoholizm, narkomania, bunt, ucieczka w choroby, ale też przestępczość, tendencje suicydalne, tworzenie grup o charakterze patologicznym) lub konstruktywny²⁴ i obejmować takie formy zachowania, które wpływają pozytywnie na rozwój osoby i nie naruszają ogólnie przyjętych norm. Źródeł poczucia alienacji jest wiele (bezrobocie, brak mieszkań, stosowanie przemocy w życiu społecznym i ekonomicznym, występowanie przemocy w najbliższym otoczeniu oraz osobiste jej doświadczenia, cyberprzemoc i ewokowanie w środkach masowego przekazu wiadomości o przemocy, spostrzeganie rozchwiania ładu społecznego), ale ich wspólnym mianownikiem jest spadek poczucia kontroli nad otoczeniem rodzący poczucie ciągłej frustracji, co wiąże się z poszukiwaniem sposobu jego eliminacji²⁵. W koncepcji poczucia alienacji podkreśla się jego subiektywność, zwłaszcza wśród młodzieży w okresie dorastania, oraz fakt, że jest ono efektem braku pożądaných relacji z ważnymi dla osoby obszarami świata (głównie społecznego), a także istotne jest jego powiązanie z występowaniem negatywnych emocji, co bardzo często prowadzi do rozwoju zaburzeń, które są swoistą konsekwencją destruktywnych strategii radzenia sobie z alienacją.

Poczucie alienacji młodego pokolenia – wyniki badań i analiz

Poniższa tabela (tab. 1) zawiera wyniki obrazujące porównanie poziomu poczucia alienacji wśród badanej młodzieży (wynik ogólny dotyczący poczucia alienacji), w dwóch badaniach (przed pandemią – grupa 1 oraz w i po okresie pandemicznym – grupa 2).

²² *Poczucie samowyobcowania vs. autonomii*. Samowyobcowanie wiąże się z przekonaniem, że osoba w przypadku postępowania zgodnie z własnymi poglądami, zainteresowaniami poniesie negatywne konsekwencje, czyli nie będzie mogła zrealizować swoich celów. Jest to odczuwanie siebie samego jako kogoś obcego (nie jestem sobą). Autonomia wiąże się z przekonaniem i poczuciem własnej tożsamości, autentyczności oraz z wiarą w to, że realizacja wyznaczonych zadań wyznaczana jest postępowaniem zgodnie z własnymi ideami.

²³ *Poczucie izolacji vs. integracji*. Poczucie izolacji (osamotnienia) to przekonanie osoby, że wchodzenie w pożądane relacje społeczne jest niemożliwe, co wzbudza negatywne emocje. Zaś poczucie wspólnoty (integracji) wiąże się z przekonaniem, że wchodzenie w pożądane relacje społeczne jest możliwe i jest to cel, który od niej samej zależy, co wzbudza pozytywne emocje.

²⁴ Kmieciak-Baran K., *Młodzież i przemoc. Mechanizmy socjologiczno-psychologiczne...*, s. 55.

²⁵ K. Kmieciak-Baran, *Poczucie alienacji: destruktywne i konstruktywne sposoby...*, s. 55.

Tabela 1. Poczucie alienacji wśród badanej młodzieży (N1=200; N2=195)

Zmienna	Poziom niski				Poziom średni				Poziom wysoki			
	Grupa 1		Grupa 2		Grupa 1		Grupa 2		Grupa 1		Grupa 2	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Poczucie alienacji	64	32,0	56	28,7	76	38,0	71	36,4	60	30,0	68	34,9
Wskaźnik W:N	Grupa 1: 0,94				-----				Grupa 2: 1,22			

Wynik porównań wskazuje na niewielki, ale zaznaczający się trend do wyników wysokich (30% – badanie 1; 34,9% – badanie 2), czemu towarzyszy nieznaczny spadek wyników niskich (32% – badanie 1; 28,7% – badanie 2). W badaniach wskazuje się, że osoby doświadczające poczucia alienacji ujawniają liczne zachowania ryzykowne, co spowodowane jest poczuciem nieczytelności i niespójności reguł gry społecznej (normy prawne, moralne, obyczajowe, zwyczajowe), co skutkuje poczuciem braku ładu społecznego (anomalii). Osoba taka postrzega i odczuwa, że wartości i normy są jej obce i sprzeczne ze sobą. Badaną młodzież cechują przekonania i odczucia charakterystyczne bardziej dla anomalii, ma to jednocześnie charakter wzrostowy. Nie prognozuje to pozytywnego kierunku rozwoju młodego pokolenia, dla którego konieczne jest poczucie ładu (przewidywalności, trwałości, dające możliwość zaspokojenia potrzeb bezpieczeństwa czy przynależności). Należy jednocześnie zauważyć, że poziom doświadczanego poczucia alienacji w obu badaniach jest podobny, co dowodzi słuszności tez stawianych przez wskazywanych wcześniej badaczy, że wśród pokolenia, które oswoiło świat cyfrowy, izolacja pandemiczna może mieć znaczenie dla poczucia alienacji, ale warunkowane jest to także innymi zmiennymi (poczuciem samotności, cechami osobowości). Znaczenia wskazanych zmiennych jednak nie sprawdzano, eksplorując wstępnie badany obszar w celu stworzenia modelu do badań zakrojonych szerzej tematycznie.

Dokonana analiza porównawcza wymiarów poczucia alienacji wiąże się z próbą określenia wewnętrznego zróżnicowania cech składowych poczucia alienacji, ewentualnych trendów rozwojowych w ich zakresie wyznaczanych hipotetycznie pandemiczną izolacją (tab. 2). Oczywiście jest to wnioskowanie pośrednie, niezwiązane z badaniem podłużnym tej samej grupy oraz oparte na wynikach pozyskanych z prób niereprezentatywnych dla populacji. Niewątpliwie ma to znaczenie dla jakości wnioskowania na bazie tak pozyskanych danych. Podkreślam jednak, że badanie to (w okresie pandemii) miało charakter eksploracyjny i stanowi podstawę niepewnej diagnozy, której jednak funkcją może być wskazanie obszarów i kierunków dalszych badań, prowadzonych już z przestrzeganiem wszystkich znaczących zasad postępowania badawczego.

Tabela 2. Wymiary poczucia alienacji wśród badanej młodzieży (N1=200; N2=195)

Zmienna	Poziom niski				Poziom średni				Poziom wysoki				Wskaźnik W:N	
	Grupa 1		Grupa 2		Grupa 1		Grupa 2		Grupa 1		Grupa 2		Grupa 1	Grupa 2
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%		
Poczucie anomii	65	32,5	62	31,8	74	37,0	71	36,4	61	30,5	62	31,8	0,94	1,00
Poczucie bezsensu	67	33,5	64	32,8	74	37,0	72	36,9	59	29,5	59	30,3	0,88	0,92
Bezradność	65	32,5	57	29,2	72	36,0	68	34,9	63	31,5	70	35,9	0,97	1,23
Samowyo- bowanie	62	31,0	61	31,2	79	39,5	75	38,5	59	29,5	59	30,3	0,95	0,97
Poczucie izolacji	69	34,5	52	26,7	79	39,5	70	35,9	52	26,0	73	37,4	0,75	1,41

Poczucie anomii w obu badaniach jest podobnie wysokie, choć widoczna jest niewielka tendencja wzrostu w zakresie jego doświadczania, co może przekładać się na negatywne konsekwencje rozwojowe. Jednakże nie wydaje się to być skutkiem pandemicznej izolacji, a ogólnym trendem, który widoczny jest w obu badaniach. Badana młodzież niezbyt silnie identyfikuje się z przyjętymi standardami społecznymi chroniącymi dobro wspólne społeczności, w której się żyje. Może to powodować kolejne zagrożenia związane z kształtowaniem się osobowości makiawelistycznej, gdyż poczucie nieobowiązania norm wspólnoty może torować drogę do rozwoju tendencji egoistyczno-egocentrycznych, instrumentalizmu w relacjach społecznych, maksymalizujących osobiste zyski, a więc realizację własnych celów, nawet kosztem innych ludzi (wspólnoty).

Analogiczne wyniki uzyskano w obu badaniach w zakresie poczucia bezsensu vs. sensu, co oznacza niski poziom oczekiwania, że można w satysfakcjonujący sposób przewidywać przyszłe efekty własnego zachowania. Świadczą one, choć pośrednio, o zaniku sensu życia mogącym być pochodną braku wsparcia społecznego i ideologicznego ze strony grup czy osób znaczących. Brak jasności aksjologicznej, czyli wątpliwości dotyczące tego, w co powinno/chce się lub warto wierzyć, istotne dla rozwoju wartości i ich spójne hierarchizowanie, skazuje osobę na niezdolność przewidywania i oczekiwania sensownych efektów własnych działań. Może to powodować koncentrację młodych ludzi na wartościach powszechnie pożądanym i propagowanym w świecie mediów (materiałnych, konsumpcyjnych), niezdolność porządkowania wartości w hierarchię spójnie regulującą własne działania i realizację celów życiowych. Na podstawie porównań wyników obu badań w tym obszarze nie można wnioskować, że wymuszona pandemiczna izolacja, która przeniosła nasze funkcjonowanie w wielu ważnych obszarach do Internetu, stanowi znaczący czynnik dla kształtowania się sensu działania i życia młodych ludzi.

Poczucie samowyobcowania także występuje w obu badaniach z podobnym nasileniem, ale nie oznacza to pozytywnego trendu w rozwoju młodych ludzi. Większość z nich zdaje się być przekonana, że jeśli będzie w swoich działaniach kierowała się własnymi poglądami, zainteresowaniami, to przyniesie to negatywne skutki, czyli brak realizacji własnych celów. Odczuwanie siebie samego jako kogoś obcego, kto nie może być sobą, „bo to się nie opłaca”, musi hamować rozwój poczucia tożsamości, dla którego to procesu poczucie autonomii (przekonanie o własnej tożsamości, autentyczności) jest kluczowe. Oderwanie od własnych przekonań musi prowadzić do samowyobcowania, a wierność własnym zasadom i ideom zawsze wyznacza poczucie autonomii (wierność sobie).

Największy zakres zróżnicowań, choć ze względu na niewielkie próby badawcze i sposób prowadzenia badań jedynie prawdopodobnych i wymagających dalszych weryfikacji, zaobserwowano w odniesieniu do dwóch wymiarów alienacji (bezradności i izolacji). Tu jednak widoczny jest wyraźny trend wzrostowy, co nie budzi zdziwienia, gdyż wymuszona pandemią izolacja niewątpliwie w największym stopniu może ewokować problemy z poczuciem kontroli nad własnym życiem (zewnętrzne sterowanie działaniem ludzi) i – co logiczne – z poczuciem izolacji od wspólnoty. Można zatem sądzić, że przeniesienie wielu obszarów życia do Internetu w największym stopniu jest znaczące dla ludzi młodych rozwojowo i może być ewokowane dodatkowo przez pandemię. Warto zatem poddać analizie te wymiary w kontekście ich konsekwencji dla rozwoju młodego pokolenia, gdyż rozwój wiąże się z samokontrolą i możliwością doświadczenia sytuacji osobiście kontrolowanych w życiu społecznym. Poczucie bezsilności zaburza funkcjonowanie osoby i kreowanie siebie zgodnie z refleksyjnie konstruowanym autoprojektem, ograniczając tym samym możliwość „samo-spełnienia”. Znaczący wzrost wysokich wyników z zakresie izolacji i spadek poczucia integracji społecznej wskazuje na wyraźny w młodym pokoleniu brak wiary w możliwość wchodzenia w pożądane relacje społeczne, stanowiące wszak konieczny warunek ludzkiego rozwoju. Doświadczana w tych obszarach frustracja wzbudza negatywne emocje, torując drogę zaburzeniom głównie o charakterze internalizacyjnym (wycofanie, lęk, depresja), ale też nierzadko o charakterze eksternalizacyjnym (agresja, przestępczość, bunt, opozycja, kontestacja).

Podsumowanie i wskazania do dalszych badań

Dokonana analiza dotycząca hipotetycznego znaczenia przeniesienia wielu obszarów życia do Internetu, warunkowanego specyficzną (pandemiczną) sytuacją społeczną, wskazuje istotne kwestie wymagające podjęcia badań w tym obszarze. Można jednak założyć, że wymuszona izolacja społeczna jedynie

wzmaga czy współwyznacza naturalne dla młodych ludzi problemy rozwojowe, których źródła pierwotne mają inny charakter, odnoszą się bowiem do zaniku wspólnotowości oraz braku wsparcia społecznego i ideologicznego, którego podłoże jest zgoła inne, a lokować je należy w pierwotnych i znaczących grupach odniesienia. Młodzi ludzie oswoili świat cyfrowy, zapewne dlatego pozwala to im znacznie lepiej funkcjonować w niebezpośrednich, wirtualnych relacjach społecznych, łatwiej zatem mogą znosić skutki pandemii, choć niewątpliwie nie dotyczy to wszystkich młodych ludzi. Obserwowany wzrost ujawnionych po pandemii zaburzeń psychospołecznego funkcjonowania dzieci i młodzieży podnoszony jest zarówno w badaniach naukowych, jak i w doniesieniach prasowych, programach publicystycznych itp. Jednak pierwotnych źródeł problemów rozwojowych i zaburzeń ludzi młodych należy poszukiwać – nie tyle w przymusowej izolacji i przeniesieniu wielu obszarów życia do Internetu, co w większym stopniu w wadliwym procesie socjalizacji w grupach pierwotnych i niedostatkach instytucji edukacyjnych, co może ewokować poczucie alienacji ze względu na postrzegany i odczuwany deficyt dostępnego wsparcia społecznego i ideologicznego w grupach pierwotnych, głównie w rodzinie i w szkole. Artykuł, bazując na wybranych doniesieniach naukowych i wynikach badań własnych, stanowi próbę częściowej odpowiedzi na pytanie o potencjalne źródło rosnącego zagrożenia patologiami i wzrostu poziomu zaburzeń rozwojowych młodego pokolenia, co dosyć często dzisiaj przypisuje się pandemicznemu przeniesieniu wielu obszarów życia do Internetu, zapominając o pierwotnych czynnikach, które to powodują, nie pomijając oczywiście nadmiernego korzystania z nowych technologii informacyjno-komunikacyjnych.

Bibliografia

- Alt P., Reim J., Walper S., *Fall from grace: increased loneliness and depressiveness among extraverted youth during the German COVID-19 lockdown*, „Journal of Research on Adolescence” 2021, 31 (3).
- Beutel M.E., Hettich N., Ernst M., Schmutzer G., Tibubos A.N., Braehler E., *Mental health and loneliness in the German general population during the COVID-19 pandemic compared to a representative pre-pandemic assessment*, „Scientific Reports” 2021, 11 (1).
- Brown R., *Procesy grupowe. Dynamika wewnątrzgrupowa i międzygrupowa*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- Brown M., Young S.G., Sacco D.F., *Competing motives in a pandemic: Interplays between fundamental social motives and technology use in predicting*, „Computers in Human Behavior” 2021, v. 123.
- Bu F., Steptoe A., Fancourt D., *Loneliness during a strict lockdown: trajectories and predictors during the COVID-19 pandemic in 38,217 United Kingdom adults*, „Social Science & Medicine” 2020, 265.

- Bu F., Steptoe A., Fancourt D., *Who is lonely in lockdown? Cross-cohort analyses of predictors of loneliness before and during the COVID-19 pandemic*, „Public Health” 2020, 186.
- Cohn-Schwartz E., Vitman-Schorr A., Khalaila R., *Physical distancing is related to fewer electronic and in-person contacts and to increased loneliness during the COVID-19 pandemic among older Europeans*, „Quality of Life Research” 2021 [<https://doi.org/10.1007/s11136-021-02949-4>].
- Groarke J.M., Berry E., Graham-Wisener L., McKenna-Plumley P.E., McGlinchey E., Armour C., *Loneliness in the UK during the COVID-19 pandemic: cross sectional results from the COVID-19 psychological wellbeing study*, „PLoS One” 2020, 15 (9).
- Hansen T., Nilsen T.S., Yu B., Knapstad M., Skogen J.C., Vedaa Ø., Nes R.B., *Locked and lonely? A longitudinal assessment of loneliness before and during the COVID-19 pandemic in Norway*, „Scandinavian Journal of Public Health” 2021 [Advance online publication. <https://doi.org/10.1177/1403494821993711>].
- Kaakinen M., Sirola A., Savolainen I., Oksanen A., *Shared identity and shared information in social media: development and validation of the identity bubble reinforcement scale*, „Media Psychology” 2020, 23 (1).
- Kmieciak-Baran K., *Młodzież i przemoc. Mechanizmy socjologiczno-psychologiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
- Kmieciak-Baran K., *Poczucie alienacji: destruktywne i konstruktywne sposoby minimalizacji*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1995.
- Kmieciak-Baran K., *Poczucie alienacji. Treść i charakterystyka psychometryczna*, „Przegląd Psychologiczny” 1993, t. XXXVI, 4, s. 461–480.
- Latikka R., Koivula A., Oksa R., Savela N., Oksanen A., *Loneliness and psychological distress before and during the COVID-19 pandemic: Relationships with social media identity bubbles*, „Social Science & Medicine” 2022, v. 293.
- Limaye R.J., Sauer M., Ali J., Bernstein J., Wahl B., Barnhill A., Labrique A., *Building trust while influencing online COVID-19 content in the social media world*, „The Lancet Digital Health” 2020, 2 (6).
- Luchetti M., Lee J.H., Aschwanden D., Sesker A., Strickhouser J.E., Terracciano A., Sutin A.R., *The trajectory of loneliness in response to COVID-19*, „American Psychologist” 2020, 75 (7).
- McQuaid R.J., Cox S.M.L., Ogunlana A., Jaworska N., *The burden of loneliness: Implications of the social determinants of health during COVID-19*, „Psychiatry Research” 2021, v. 296.
- Melosik Z., *Młodzież a przemiany kultury współczesnej [w:] Młodzież wobec (nie)gościnnej przyszłości*, red. R. Leppert, Z. Melosik, B. Wojtasik, Wydawnictwo Naukowe Dolnośląskiej Szkoły Wyższej Edukacji TWP, Wrocław 2005.
- Moreno C., Wykes T., Galderisi S., Nordentoft M., Crossley N., Jones N., Cannon M., Correll C.U., Byrne L., Carr S., Chen E.Y.H., Gorwood P., Johnson S. i in., *How mental health care should change as a consequence of the COVID-19 pandemic*, „The Lancet Psychiatry” 2020, 7 (9).
- Niwiński T., *My, czyli jak być razem*, Złote Myśli, Gliwice 2010.
- Oksanen A., Kaakinen M., Latikka R., Savolainen I., Savela N., Koivula A., *Regulation and trust: 3-month follow-up study on COVID-19 mortality in 25 European countries*, „JMIR Publ. HealthSurveill” 2020, 6 (2).
- Olechnicki K., Załęcki P., *Słownik socjologiczny*, Wydawnictwo Graffiti BC, Toruń 1999.
- Ostafińska-Molik B., *Zagubienie młodzieży – samotne dryfowanie w strumieniu społecznych interakcji [w:] Dzieci i młodzież w niegościnnym świecie. Zagrożenia rozwojowe i społeczne*, red. E. Wysocka, Wydawnictwo Akademickie „Żak”, Warszawa 2012.
- Peplau L.A., Perlman D., *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy: Perspectives on loneliness*, New York 1982.
- Seeman M., *On the meaning of alienation*, „American Sociological Review” 1959, 24.

- Seligman M.E.P., *Authentic happiness: using the new positive psychology to realize your potential for lasting fulfillment*, Free Press, New York 2002.
- Seligman M.E.P., *Optymizmu można się nauczyć. Jak zmienić swoje myślenie i swoje życie*, tłum. A. Jankowski, „Media Rodzina”, Poznań 1996.
- Seligman M.E.P., *Psychologia pozytywna* [w:] *Psychologia pozytywna. Nauka o szczęściu, zdrowiu, sile i cnotach człowieka*, red. J. Czapiński, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2004, s. 18–32.
- Tsao S.F., Chen H., Tisseverasinghe T., Yang Y., Li L., Butt Z.A., *What social media told us in the time of COVID-19: a scoping review*, „The Lancet Digital Health” 2021, 3(3).
- Velden P.G. van der, Hyland P., Contino C., Gaudecker H.-M. von, Muffels R., Das M., *Anxiety and depression symptoms, the recovery from symptoms, and loneliness before and after the COVID-19 out break among the general population: findings from a Dutch population-based longitudinal study*, „PLoS One” 2021, 16 (1).
- Wojcieszke B., *Nie rób drugiemu, co tobie niemiłe*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2011.
- Wrzesień W., *Jednostka – rodzina – pokolenie: studium relacji międzypokoleniowych w rodzinie*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2003.
- Wu B., *Social isolation and loneliness among older adults in the context of COVID19: a global challenge*, „Global Health Research Policy” 2020, 5 (1).
- Wysocka E., *Doświadczenie życia w młodości – problemy, kryzysy i strategie ich rozwiązywania*, Wyd. UŚ, Katowice 2009/2010.